

Még egyszer a *-vá*, *-vé* ragról.

Azt a föltevésemet, hogy a *lővá*, *kővé*-féle alakok korábbi **lová*, **kővé*-félekből fejlődtek, tehát a rag *v*-je eredetileg a szó-tőhöz tartozott, MELICH JÁNOS (233—240. l.) kiterjesztette az összes *ó*, *ő*, *ú*, *ü*-végű szavakra, a melyeknek egykor *v*-végű mássalhangzós tőalakjuk volt. Első tekintetre úgy látszik, mintha kettőnk fölfogása között voltaképpen nem is volna különbség, mert én a *-vá*, *-vé* ragról szóló értekezésemben (SUS. Aik. XXIII, 10) általában «*v*-stämme»-ről beszéltem, és így oda lehetne érteni azokat is, a melyekről MELICH értekezése szól. De én azokat csakugyan nem értettem oda, bár természetesen akkor is azt tettem föl és most is fölteszem azt, hogy valamikor a mai *bíró*, *égyenlő*-féle szavaknak is **bírová*, **égyenlővé* volt a translativusa. Valamikor, mondom; és itt térünk el egymástól. MELICH fölfogása szerint a Bécsi- és a Münchener-kódex korában (azt hiszem, hozzátehetem: legalább abban a nyelv-járásban, a melyen ezek írva vannak) a *biroua*, *égenlőue*-féle*) alakok még így hangzottak: **bírová*, **égyenlővé*; én pedig azt tartom, hogy ezek az alakok nem a *bíró* és az *égyenlő* nominativusokkal, hanem a **bírov* > **bírou* és az **égyenlöv* > **égyenlőü* nominativusokkal egykorúak, tehát az idézett kódexek korában már nem voltak meg. MELICH föltevését az teszi lehetségessé, hogy a két kódexben a magánhangzók időmértéke nincsen megkülönböztetve, és így a *-vá*, *-vé* előtti magánhangzót rövidnek is lehet venni. Azt a föltevést pedig, hogy a szóbanforgó *v* hang nem az átmeneti hangból fejlődött, azaz nem egykori *ú*. n.

*) Az *e*-k megkülönböztetését én is elhagyom, mert itt nincs rá szükség.

hiátustöltő, hanem mind a translativusban, mind más alakokban etimologikus, MELICH azzal támogatja, hogy «köznévi használatú magyar szóban» egyetlen-egy esetet sem tud a két kódexből az ú. n. hiátustöltő *v*-re. És meg kell engedni, hogy ha pusztán a magyar közneveket vesszük számba, akkor nincs okunk arra, hogy a szóbanforgó *v* *t* ne etimologikusnak, hanem egykori ú. n. hiátustöltőnek tartsuk. Ámde MELICH nyilván azért mondja megszorítással, hogy «köznévi használatú magyar szóban», mert valószínűleg az ő figyelmét sem kerülte el az, hogy idegen tulajdonnevekben mégis csak akad ú. n. hiátustöltő *v*. Nevezetesen a *Moab*, *Jeroboam*, *Roboam* nevet így találjuk írva: *Mouab* (Bécsi-k. 280, kétszer), *Ierobouamnac* (uo. 201), *robouamot*, *Robouam* (Münch.-k. 15). Minthogy pedig ezekben a nevekben a *v* hang semmi esetre sem etimologikus, hanem vagy hangfiziológiai úton fejlődött, vagy analógia útján odakerült betoldás: nem szabad kétségbe vonnunk azt, hogy hasonló hangtani helyzetben a magyar szavak *v*-je is egykori ú. n. hiátustöltő hang lehet. Hogy a szóbanforgó alakokban az-*e* vagy nem, azt természetesen nem lehet matematikai bizonyossággal eldönteni. De ha számba vesszük azt, hogy a két kódexben a szóbanforgó szavak nominativusa *=ó*, *=ő*-végű, és a sing. *s* a plur. 3. szem. ragjával, valamint a plur. *=i*-vel való alakok között nem akad egyetlen-egy *v*-vel való sem, vagyis nincsenek **taneitouat* ('tanító-ját'), **teremtőuenec* ('teremtőjének'), **üldözőúóc* ('üldözőjök'), **aratouinac* ('aratóinak'), **zeretőuid* ('szeretőd')-féle alakok, hanem csupáncsak *taneitoiat*, *teremtőienec*, *üldözőúóc*, *aratoinac*, *zeretőd*-félék vannak (Bécsi-k. 207, 179, 67, 176, 143), akkor bizony kételkedhetünk annak a *v*-nek etimologikus voltában. Vegyünk hozzá ehhez még két adatot, a melyet maga MELICH idéz. A translativusi *-já* végzet helyett, a mely az *á*-végű szavaknál általános, egyetlen-egyszer *-vá* van: *puztaua*, *s* a *-vé* végzet helyett, a mely *ó* után általános, egyszer *-jé* van: *megesmerendőie* (235. l.). A *puztaua* alak korábbi **puztáá*-ból való, és vagy ú. n. hiátustöltő *v*-nek közbejárulásával jött létre (vö. HB. *hazoa* pro **hazaua*, olv. *házává*: Nyr. XXXII. 409, 483,*) vagy pedig

*) Más ú. n. hiátustöltő *v*-k a HB. ben: *hadlaua*, *terumtere*, *feledeve*, *veteve*, *tilutoa*, *mundoa*.

más -vá, -vé-ragos translativusok hatása alatt. De milyenek lehettek ezek? Az *á, é*-végű szavak translativusának rendes végzete *-já, -jé* volt, az *i*-végűeké *-á, -é*, és csupán az *ó, ő*-végű nominativusoknak feleltek meg *-vá, -vé*-végzetű translativusok: *biroua, halloua, égenlőue*; ezekből pedig csak akkor vonódhatott el a *-vá, -vé* rag, ha így ejtették őket: *bíróvá, hallóvá, egyenlővé* (nem így: *bírová, hallová, egyenlővé*, mint MELICH gondolja). A *megesmerendőie* pedig vagy korábbi **megesmerendőe*-ből alakult ú. n. hiátustöltő *j* közbejárulásával, s ez esetben az *ő* rövid is, hosszú is lehetett; vagy az *innepeie, feketieie* (olv. *innepéjé, feketéjé*)-féle alakok *-jé* ragjának átterjedése útján, s ez esetben az *ő*-nek okvetlenül hosszúnak kellett lennie.

Igaz, hogy a szóbanforgó *v-t* akkor is etimologikusnak lehet tartani, ha a megelőző magánhangzó hosszú volt. Azt lehet ugyanis föltenni, hogy a **bírová, *égyenlővé*-félékből a *bíró, egyenlő*-féle nominativusok hatása következtében lett *bírová, egyenlővé*, a minthogy ilyen alakulást tettem föl az *ú, ü*-képzős melléknévekben s a sing. és plur. 3. személy ragjával való alakokban (Nyr. XVII. 193 és NyH.⁴ 111), úgyszintén a *lóvá, kővé*-félékben. Ennek azonban — el kell ismernem — van egy bökkenője. T. i. a nominativus nem részleges hatással szokott lenni a ragos alakokra, hanem egészben beléjük helyezkedik; pl. a *tő, lé* nominativus hatása alatt *tövet, tövön, levét* helyébe nem **tövet, *tövön, *lévet* lépett, hanem *tőt, tön, lét* ezekben: *rózsátöt, szőlőtön, húslét, halászlét*. Ennélfogva a fönnebbi alakok fejlődését inkább így gondolhatjuk:

**bírov, *égyenlöv ~ *bírová, *égyenlővé;*
**bírou, *égyenlőü ~ *bírouá ~ *égyenlőüé;*
bíró, egyenlő ~ bíróa, egyenlőé,

és ezekből aztán egyrészt *bírová, egyenlővé*, másrészt *bírójá, egyenlőjé* lett. Természetes, hogy a dolgot nem úgy kell gondolni, hogy mihelyt a nominativus új alakot öltött, nyomon követte a ragos alak is, hanem úgy, hogy az új nominativus hatása csak idő jártával szorította ki a régebbi ragos alakot. (Hiszen föl kell tennünk, hogy az új nominativus mellett szintén megvolt egy ideig a régi is.)

Ezek után el kell ejtenem azt a föltevésemet, hogy a *lává-, kövé-*féle alakok *v-*je a töből ment át a ragba.

Ellenben fönntartom azt a nézetemet, hogy az eredetibb *vizé, vasá-*féle alakokból a *vizzel, vassal-*félék hatása alatt lett *vizzé, vassá,* noha MÉSZÖLY GEDEON úgy vélekedik, hogy «a *-val, -vel* rag mind alakját, mind alkalmazását nézve annyira különbözik a translativusi ragtól, hogy arra nem hathatott» (Nyr. XXXVII. 441). Fönntartom, mert megvan közöttük az a kapcsolat, hogy magánhangzó után mind a kettő *v-*vel kezdődik; s hogy ez elég lehetett arra, a mit én föl tettem, azt világosan bizonyítja az, hogy az ellenkezőjére vannak példák, mint: *arannyal* (= 'arannya') *vát, kámforral* (= 'kámforrá') *vát, sém-mivé* (= 'semmivé') *lött* (Mohács, Nyr. XXVII. 71; a közlő szerint gyakori jelenség); *küvel* (= 'kövé') *válik* (Soprony m., Szil-sárkány Nyr. VI. 369); *jóval* (= 'jóvá') *hagyásra* (GUBERNÁTH, Institutiones linguæ et litteraturæ Hung. II. 385); *maga magát bjroval* (= 'bíróvá') *tette* (1693: Nyr. XVI. 80).

Az én föltevésém ellen inkább azt lehetne fölhozni, hogy az Ehrenfeld-kódexben a *vendege* 26, 38, *embere* 55, *tarsa* 138 translativusok mellett van *zegenne* 8, 82 és *ewangeljumossa* 8 is, holott a *-val, -vel* rag *v-*je mindig megvan (*sarual, keuekuel, bekesequel* 8 stb.; az egyetlen kivétel, a melyet találtam, *ewrme-l'örömmel* 19, de ez alkalmasint íráshiba, mert másutt *ewreum-uel* 22, *ewreumuel* 23 van). Azonban az a három adat éppenséggel semmit sem bizonyít. Csak egyetlen-egy lapját kell elolvasni a kódexnek, és bárki meggyőződik arról, hogy a benne előforduló betűkettőzésre nem lehet építeni, mert számtalan esetben semmit sem jelent. Százzámra hozhatnák föl erre példákat, de kár volna a térért, azért csak egynéhányat idézek: *appastalak* 1, *kappura, kappuhoz* 14, *ewangeliummy* 16, *keuzenne* 'köszöne' 18, *nezesseben* 'nézésében' 18, *vezedelmett, kezett, mytt, nevemet* 19, *nappyat, nappon* 19, *lehetetlen* 21, *pappnak* 25, *neppeknek* 29, *magammot* 35, *angyallott* 39, *ystten* 72 és *ystenn* 81, 118, *ywtuan* 73, *zepp* 'szép' 75, *esstapot* 77, *baratocnak* 79, *pelldaua* 79, *ellenne* 'ellene' 86, *bezzeduel* 'beszéddel' 94, *oluassasa* 109, *yellentuala* 101, *ystenny* 130, *ellenn* 146, *ellensse-ged* 149, *fennegetesnek* 154, *sirry* 'sírj' 156 stb. stb. Sapiienti sat.

Mindezek után, azt hiszem, nem szükséges ahhoz a föl-

tevéshez folyamodnunk, hogy a *vízzé, vassá*-féle geminációs alakok az ugor nyelvközösség korából valók, mint BEKE ÖDÖN gondolja (Nyr. XL. 114—117). Szerinte előbb voltak *vassé, vassá, vízzé*-féle alakok, és «a *vas-é, vas-á, víz-é*-féle translativusok később keletkezettek a *semmi-é, sárgá-é, annyi-á* alakok mintájára» (117). Ez filius ante patrem. Hiszen a *semmié, sárgáé, annyiá*-féle translativusok csak akkor jöhettek létre, mikor már megvolt a ragnak *-á, -é* alakja, ez pedig éppen csak a *vas, víz* nominativusok mellett előforduló *vasé, vasá, vízé*-féle translativusokból vonódhatott el (vö. SUS. Aik. XXIII_s. 9).

Végül még egyet! Nem kell mindenben «az ősi finnugor fokváltakozás» maradványát látnunk. A fokváltakozás elmélete nem nyelvészeti panacea.

SZINNYEI JÓZSEF.

Irodalom.

BANG, W. Beiträge zur Kritik des Codex Cumanicus. Bruxelles, 1911.

HORGER ANTAL. Egy ismeretlen magyar hangtörvény. Budapest, 1911. (= NyF. 65. Különnyomat a M. Nyelvórból.)

MARCSEK TIBOR. Helyesírásunk a XVII. században. Budapest, 1910.

MELICH JÁNOS. Nyelvünk szláv jövevényei. (= A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 13. sz.) Budapest, 1910.

MUNKÁCSI BERNÁT. Vogul népköltési gyűjtemény. II. kötet. Budapest, 1910. (Akadémia.)

PÁPAY JÓZSEF. Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. (= Finnugor Füzetek. 15. sz.; különnyomat a NyK.-ból.) Budapest, 1910.

Suomi. Neljäs jakso. 8. osa. Helsinki, 1910. (KETTUNEN, LAURI: Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen. — KOSKENJAAKKO, ANSELM: *Koira* suomalaisissa ynnä virolaisissa sananlaskuissa.)